

dr Mirosław Rewera

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie

e-mail: mirewera@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0129-1175>

Przemiany autorytetu w zmieniającym się społeczeństwie

TRANSFORMATION OF AUTHORITY IN A CHANGING SOCIETY

Summary

This article discusses the transformation of authority in a changing society that is subjected to various processes, such as globalization, digitization, individualization, or democratization. Such a society is permeated by ubiquitous mass culture, maintained and developed by the mass media. The author identifies the following three trends in the transformation of authority: fragmentation, divided authority, and the mechanism of emerging authorities in mass culture. These tendencies indicate a transformation of the entities of authority rather than a crisis of its general principle. The problem of a crisis of authority is best considered from a moral point of view, in which authority relates to a specific system of values. From a sociological perspective, it is appropriate to diagnose the dynamics of authority and its transition from old to new patterns. The transformations of authority can be analyzed from many perspectives. The identified tendencies are based on publications in the field of social sciences, describing the condition of authority both in Polish and global society.

Keywords: authority; transformation of authority; fragmentation; crisis; divided authority; mass culture; medical authorities; formal authority of the state

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie przemiany autorytetu w zmieniającym się społeczeństwie podanym różnym procesom: globalizacji, cyfryzacji, indywidualizacji, demokratyzacji, w którym całość życia przenika wszechobecna kultura masowa podtrzymywana i rozwijana przez mass media. Autor wskazuje na kilka tendencji w przemianie autorytetu – fragmentaryzację, autorytet podzielony, zmianę autorytetu specjalistów z dziedziny nauk medycznych i autorytetu formalnego państwa w czasie pandemii COVID-19 oraz mechanizm wylaniania autorytetów w kulturze masowej. Tendencje te świadczą raczej o przemianie podmiotów miarodajności aniżeli o kryzysie zasady

autorytetu. Problem kryzysu autorytetów najlepiej rozpatrywać z moralnego punktu widzenia, odnosząc autorytet do określonego systemu wartości. Z socjologicznej perspektywy właściwe jest diagnozowanie dynamiki autorytetu, przechodzenie od starych do nowych wzorów. Przemiany autorytetu można analizować z wielu perspektyw. Opisane zmiany wydają się być kluczowe w dynamice autorytetu w społeczeństwie polskim i globalnym.

Słowa kluczowe: autorytety; przemiany autorytetu; fragmentaryzacja; kryzys; autorytet podzieleny; kultura masowa; autorytety medyczne; autorytet formalny państwa

Wstęp

Zjawisko autorytetu towarzyszy ludzkości od zarania dziejów. W stosunkach między ludźmi od zawsze występowały postawy podrzędności i nadrzędności, szanowania innych ze względu na posiadane cechy i umiejętności przejawiane w stopniu ponadprzeciętnym. Gdy zagłębimy się w znaczenie pojęcia autorytetu, pojawiają się problemy z wyjaśnieniem terminu i wielość interpretacji, pomiędzy którymi występują pewne rozbieżności. Współcześnie, jak zauważa Anna Mikołajko, przywołuje się słowo „autorytet” jako dopełnienie interpretacji różnych zjawisk społecznych, jak chociażby władzy czy godności¹.

Bez autorytetu trudno byłoby zrozumieć funkcjonowanie społeczeństwa i kształt kultury w różnych epokach historycznych². Jednakże charakter cywilizacji jest uzależniony od metody ustroju życia zbiorowego i od funkcjonujących w niej autorytetów³. Wraz z rozwojem społecznym, w zmieniającej się tkance społecznej zmienia się również forma autorytetu i zakres jego oddziaływania. W grupach i społecznościach pierwotnych autorytet był uosobieniem siły i władzy, a uznanie dla niego opierało się na podporządkowaniu. W średniowieczu został on zastąpiony przez autorytet Boga, który stał na straży podtrzymywania istniejącej hierarchii społecznej (stanowy podział społeczeństwa) i politycznej. Następnie w epoce odrodzenia, gdy do głosu doszedł „wszechwładny” rozum krytykujący porządek ustalony przez normy religijne, uznanie dla autorytetu opierało się na racjonalnym poznaniu i rozumieniu świata. Wraz z początkiem epoki przemysłowej do głosu zaczęły dochodzić nurty indywidualistyczne i anarchistyczne, które kwestionowały bezwarunkowe uznawanie autorytetu. Zaczęto go postrzegać jako wyraz słabości i bierności umysłowej⁴. Te krytyczne tendencje podmywające fundamenty autorytetu

1 A. Mikołajko, *Poza autorytetem? Społeczeństwo polskie w sytuacji anomii*, Warszawa 1991, s. 9.

2 J. Kosmala, *Autorytet nauczyciela w teorii i badaniach socjologicznych*, Częstochowa 1999, s. 7; J. Goćkowski, *Autorytety świata uczonych*, Warszawa 1984, s. 34-36.

3 J. Goćkowski, *Autorytet*, w: *Encyklopedia socjologii*, t. 1, red. A. Kojder i in., Warszawa 1998, s. 50.

4 B. Marcińczyk, *Autorytet osobowy. Geneza i funkcje regulacyjne*, Katowice 1991, s. 10.

przetrwały do czasów współczesnych. Przejawiają się w krytycznych postawach wobec wszelkich autorytetów, a nawet w potrzebie bezwzględnego ich odrzucenia.

W społeczeństwach wkraczających z różnym nasileniem w fazę późnej nowoczesności⁵, kwestionuje się autorytety, które „narzucają” wymogi w kwestiach moralnych. Zalecenia podmiotów podejmujących próbę wyznaczania „właściwych” postaw i zachowań są krytykowane, a nawet odrzucane. Tracą moc instancje, które aspirują do wskazywania tego, co „słuszne” w wielu wymiarach życia: światopoglądowym, religijnym, politycznym, moralnym itd. Jak zauważa Wiesław Szewczyk, w epoce ponowoczesnej autorytet został zdemaskowany jako uproszczona (łagodniejsza – M.R.) forma przemocy. Przestaje być on punktem odniesienia i zwornikiem sensu rzeczywistości. Autorytety, którym udało się przetrwać, uprawomocniają jedynie same siebie. Znaczenia stały się „bezzaśne” i bezdomne⁶, a rozczłonkowana rzeczywistość społeczna oczekuje na nowego autora, który poskłada z rozsypanych elementów nową jakość.

Oddziaływanie autorytetów traci moc sprawczą i zostaje zastąpione swobodnymi wyborami indywidualnymi, które są zmienne, przygodne i sytuacyjne⁷. W sposób wymowny obrazuje tę sytuację Peter Berger, pisząc, że „to, co było stosowane niegdyś, jest niestosowane teraz, i *vice versa*. To, co było tabu, staje się de rigueur (obowiązujące, wymagane), to, co było oczywiste, staje się śmieszne, to, co było czymś światem, staje się tym, co musi zostać przezwyciężone”⁸. Dalej autor stwierdza, że wydarzenia, z których ludzkość była dumna, przechodzą w kłopotliwe epizody w jej biografii. Trzeba je nawet wyprzeć z pamięci, jeśli przeszkadzają w obecnym sposobie pojmowania i rozumienia świata.

Idziemy przez życie, zmieniając ciągle kalendarz świat, stawiając i ponownie usuwając drogowskazy znaczące nasz ruch w czasie ku definiowanym ciągle na nowo najważniejszym wydarzeniom. Staje się teraz jasne, że żaden czar nie jest tak silny, aby nie mógł być przytłumiony przez jakiś nowszy⁹.

W społeczeństwie ponowoczesnym – zróżnicowanym i sfragmentaryzowanym – upadają tradycyjne autorytety, przez co wiele jednostek znajduje się na rozdrożu. Odczuwają

5 Epoka „późnej nowoczesności” charakteryzuje się „nieprzejrzystością” i „niepewnością”, „przenosi nas do nowego i niepokojącego wszechświata doznań” (P. Sztompka, *Socjologia zmian społecznych*, tłum. J. Konieczny, Kraków 2005, s. 90).

6 W. Szewczyk, *Postmodernizm a New Age we wspólnej przestrzeni*, „Społeczeństwo Otwarte”, 1996, nr 6, s. 27.

7 Nowoczesny człowiek, którego życie przebiega w warunkach pluralizmu i indywidualizacji, jest „zmuszony” do nieustannego dokonywania wyborów i podejmowania decyzji (J. Mariański, *Aforyzmy, myśli, sentencje i refleksje socjologiczne: religia – Kościół – moralność – wartości – godność ludzka – sens życia*, Lublin 2020, s. 62). Ten stan jest permanentny i może być przeżywany jako imperatyw, przed którym nie można się „obronić”.

8 P.L. Berger, *Zaproszenie do socjologii*, tłum. i oprac. J. Stawiński, Warszawa 2000, s. 60-61.

9 Tamże.

brak oparcia w ustalonych poglądach i stabilnych strategiach działania. Indywidualizm i różnorodność stają się coraz ważniejsze, co niesie ze sobą poważne zagrożenie dla wspólnych wartości i norm. Przestaje działać zasada „albo-albo”, traktowana jako ograniczenie dla swobodnych wyborów jednostek realizujących różnorodne zindywidualizowane style życia¹⁰.

Filozofia indywidualizmu i pragmatyzmu znamionująca życie w ponowoczesności sprzyja wycofywaniu się jednostki w życie prywatne. Uznaje ona takie autorytety, które pomagają jej znaleźć odpowiedzi na nurtujące ją problemy życiowe. W kwestiach moralnych indywidualne sumienie staje się instancją ostateczną¹¹. Funkcjonowanie w ponowoczesności pozbawione jest trwałego i niezmiennego centrum¹², którego korelatem jest zespół uznawanych i odczuwanych autorytetów. Jeżeli centrum aksjologiczne się zmienia, to zmianie ulega również gama podmiotów miarodajności istotnych dla jednostki, grupy, społeczności lub większych zbiorowości społecznych. Narażenie na zmianę jest permanentne i nieprzewidywalne. Nigdy nie wiadomo, czy podmiot stanowiący autorytet „dzis” będzie nim „jutro”. Wszystko zależy od okoliczności i potrzeb, które w danej chwili są znaczące.

Proces „wyzwalania się” od autorytetów tradycyjnych (religijnych i moralnych) to jedna z najważniejszych propozycji świata ponowoczesnego. Odwołanie się do usankcjonowanych przez tradycję podmiotów miarodajności jest traktowane jako postawa fundamentalistyczna, pozostająca w wielu punktach sprzeczna z wymogami współczesnego życia. Zbyt duża ufność wobec autorytetów może skutkować posądzeniem o brak tolerancji i autorytaryzm. Współczesny człowiek z założenia „powinien” być krytyczny wobec autorytetów, uznawać tylko te, które sam wykreuje (autonomia – całkowita wolność podmiotu kreującego w sferze prywatnej swój własny świat autorytetów)¹³. We współczesnym świecie nasila się przekonanie, że człowiek może i powinien sam decydować, jakich wartości potrzebuje. Koncentracja na własnej osobie, zapatrzenie w świat własnych spraw i problemów świadczy o narastającym procesie indywidualizacji. Bezpieczeństwo emocjonalne jednostka znajduje przede wszystkim w rodzinie¹⁴.

10 J. Mariański, *Aforyzmy, myśli, sentencje*, s. 73-74, 76. Indywidualizacja i możliwość wyboru określonego (pośród wielu) stylu życia są charakterystyczne szczególnie dla młodego pokolenia wkraczającego w dorosłość (J. Daszykowska, *Transmisja młodości w dorosłość w kontekście zmieniającego się społeczeństwa*, „Społeczeństwo i Rodzina”, 2017, nr 51(2), s. 87).

11 J. Mariański, *Religia i Kościół między tradycją i ponowoczesnością. Studium socjologiczne*, Kraków 1996, s. 118-119.

12 L. Dyczewski, *Kultura polska w procesie przemian*, Lublin 1995, s. 57-66.

13 Proces odchodzenia od tradycyjnych, zinstytucjonalizowanych autorytetów ku autonomii indywidualnej J. Mariański określa przejściem od moralności autorytetu do moralności sumienia (tenże, *Religia i Kościół między tradycją i ponowoczesnością*, s. 119-120).

14 Tenże, *Aforyzmy, myśli, sentencje*, s. 69, 71.

Według Jadwigi Mizińskiej przemiany autorytetu są swego rodzaju „trzęsieniem ziemi” dla autorytetów tradycyjnych. Z jednej strony są one odrzucane, a z drugiej strony pojawia się pustka i stan sieroctwa wewnętrznego, który jest nie do zniesienia. Potrzeba odwołania się do autorytetu pozostaje w człowieku niezmienna, a pustka musi być wypełniona czymś w zamian. Autorka stwierdza, że chociaż przeżył się pewien typ autorytetu, to potrzeba wyrażająca głód za autorytetem pozostała niezmienna¹⁵. Zamyśl rzeczywistości – jak pisze Andrzej M. de Tchorzewski – podpowiada człowiekowi, że poszukując sensu własnego życia, ma on nieodpartą potrzebę odwoływania się do osób oraz instytucji, którym pragnie i chce zaufać, bo dzięki nim odnajduje drogę, po której warto kroczyć¹⁶, a która ułatwia osiąganie różnych celów w życiu.

W podobnej konwencji o przemianach aksjologicznych, w tym przemianie autorytetu, piszą Anna Mikolejko i Janusz Mariański. Autorka, odwołując się do polskiego społeczeństwa, ukazuje stałość i niezależność zasady autorytetu od przemian społecznych. Badaczka pisze, że kryzys widoczny w różnych sferach życia nie oznacza, że załamaniu ulega sama zasada autorytetu, że społeczeństwo wkroczyło w sferę życia „poza autorytetem”. Ład społeczno-kulturowy musi opierać się na pewnych zasadach, w tym na zasadzie autorytetu, nawet jeśli ma ona postać pewnej idei czy uproszczonego mitu¹⁷. Z kolei J. Mariański stwierdza, że „społeczeństwa bez wartości i norm (tzw. społeczeństwa postdeontyczne, beznormatywne) nigdy nie istniały i nie będą istnieć (społeczeństwa w stanie anomii)”¹⁸. Mimo że w społeczeństwach ponowoczesnych upowszechnia się przekonanie, że wszystkie postawy są jednakowo dobre i usprawiedliwiane w imię szacunku dla wymogów pluralizmu społeczno-kulturowego, to nie są one końcowym stadium historii ludzkości. Pomiędzy idyllicznym rajem a apokalipsą zawsze istniały i będą istnieć realne społeczeństwa ze swoimi problemami, dylematami, konfliktami, ale również wizją lepszej przyszłości, którą trzeba świadomie i odpowiedzialnie kształtować. Teraźniejszość i przyszłość nie jest czymś, co zostało wyznaczone z góry. Autor jest daleki od determinizmu. Wyraża optymistyczny pogląd, że należy mieć nadzieję na to, że potencjał wspólnych wartości nie został jeszcze w pełni zużyty i możliwy jest do wykorzystania. Możliwa jest – jak to podkreśla – rewitalizacja tego potencjału w społeczeństwach teraźniejszości¹⁹.

Zasadę autorytetu można analizować w dwóch wymiarach: uniwersalnym i specyficznym. W tym pierwszym mamy do czynienia z autorytetem, który spotyka się w każdym typie społeczeństwa, bez względu na etap rozwoju i uwarunkowania historyczne. Tak

15 J. Mizińska, *Autorytet: przywódca czy przewodnik?*, „Ethos”, 10 (1997), nr 1(37), s. 215.

16 A.M. de Tchorzewski, *Autorytet i jego struktura aksjologiczna*, „Studia Pedagogica Ignatiana”, 20 (2017), nr 5, s. 209.

17 A. Mikolejko, *Poza autorytetem?*, s. 121.

18 J. Mariański, *Aforyzmy, myśli, sentencje*, s. 77.

19 Tamże, s. 79.

rozumiane zjawisko autorytetu stanowi przedmiot zainteresowania filozofii, antropologii kulturowej czy etyki. Z kolei specyficznym aspektem autorytetu, np. w społeczeństwie polskim, interesuje się socjologia²⁰, uwzględniając jego specyfikę czasowo-przestrzenną i inne okoliczności: społeczne, kulturowe, polityczne, ekonomiczne czy religijne.

Celem artykułu jest przedstawienie przemian autorytetu w zmieniającym się społeczeństwie polskim i globalnym oraz sprowokowanie refleksji, czy obserwowane tendencje wskazują na kryzys tej kategorii aksjologicznej²¹. W literaturze przedmiotu często występuje pojęcie kryzysu autorytetu. Najczęściej odnosi się je do upadku tradycyjnych autorytetów. Każda zmiana w życiu społecznym wstrząsa podstawami społeczeństwa, zmienia jego funkcjonowanie i ocenę różnych komponentów rzeczywistości społecznej. Procesy transformacji systemowej w Polsce po 1989 roku, globalizacji i wzmożonego rozwoju nowych technologii cyfrowych²² są nie bez znaczenia dla przemian autorytetu. Autor podjął próbę wskazania kilku wymiarów, w których autorytet ulega przemianie (omówiono je w dwóch ostatnich częściach artykułu).

1. Tendencje w badaniach nad autorytetem i kontrowersje wokół jego pojęcia

Zainteresowanie problematyką autorytetu pojawiło się, zanim nauki społeczne, jak antropologia kulturowa, pedagogika i socjologia, ukształtowały się jako dyscypliny naukowe. W Starym i Nowym Testamencie pojawiło się pojęcie charyzmatu, które do teologii wprowadził św. Paweł Apostoł²³. O autorytecie w okresie powojennym (po 1945 roku) pisze się i mówi nie tylko w naukach socjologicznych, psychologii, pedagogice, politologii, lecz także w naukach medycznych i prawniczych²⁴. Zainteresowanie autorytetem ma przeważnie charakter instrumentalny. Przywołuje się to pojęcie, gdy istnieje paląca potrzeba wyjaśnienia zachowań jednostek i zbiorowości społecznych²⁵.

Bez względu na przemiany autorytetu we współczesnym świecie można z dużą dozą pewności stwierdzić, że jest on – jak stwierdza Janusz Goćkowski – powszechnikiem

20 J. Kosmala, *Autorytet nauczyciela*, s. 7.

21 Jak zauważa J. Mariański, „Współczesność jest często przeżywana jako stan kryzysu, anomii, rozpadu wartości i wszelkich ideałów, a wolność uznawana za główny mianownik nowoczesnej mentalności” (tenże, *Aforyzmy, myśli, sentencje*, s. 76-77).

22 S. Golinowska i in., *Od ubóstwa do wykluczenia społecznego. Badania. Koncepcja. Wyniki. Propozycje. Polska, Europa i świat*, Warszawa 2008, s. 125.

23 B. Marcińczyk, *Autorytet osobowy*, s. 9.

24 J. Dominian, *Autorytet. Chrześcijańska interpretacja psychologicznej ewolucji pojęcia autorytetu-władzy*, Warszawa 1988, s. 5-6.

25 A. Mikolejko, *Poza autorytetem?*, s. 9-10.

kulturowym²⁶. Autorytet nie jest problemem, który można łatwo zbadać. Pojęcie to należy do trudno uchwytnych, podobnie jak wolność, sprawiedliwość, dobro i zło. O autorytecie najczęściej słyszymy, gdy omawia się go jako dopełnienie innych zjawisk stanowiących przedmiot badań – wolności, godności, władzy czy pozycji społecznej²⁷. Badacze najczęściej skupiają uwagę na wybranych i wydzielonych obszarach, np. na autorytetach religijnych, politycznych, autorytecie nauczyciela, autorytetach wychowawczych czy autorytecie rodziny. Niektórzy analizują autorytet w określonej epoce historycznej, np. w średniowieczu albo w pewnym obszarze kultury, jak J. Goćkowski podejmuje problem autorytetu w nauce (1984), a Lech Witkowski w historycznym ujęciu kultury i edukacji (2011). Niektórych badaczy interesuje jednak problem autorytetu jako powszechnika kulturowego. Wnioski z badań tego typu prowadzą do refleksji spinającej wszystkie analizy badawcze w poszczególnych dyscyplinach nauki. Spojrzenie na autorytet jak na powszechnik kulturowy to odwołanie się do zasady i potrzeby autorytetu, które towarzyszą ludzkości od zarania jej istnienia. Jak zauważa J. Goćkowski, poszukiwania i dociekania socjologiczne poświęcone temu ujęciu są istotne i pomocne dla innych badań dotyczących poszczególnych typów autorytetu²⁸.

Rozumienie terminu „autorytet” budzi wiele kontrowersji. Jest to związane z określoną perspektywą poznawczą. Z jednej strony mamy rodziców, nauczycieli, publicystów i polityków, którzy czerpią mądrość z własnego doświadczenia, z drugiej strony zaś naukowców i specjalistów reprezentujących różne dziedziny wiedzy (psychologia, pedagogika, socjologia, politologia, psychiatria). Ci ostatni wnoszą do dyskursu szerszą perspektywę poznawczą, opartą na wynikach badań. Kontrowersje między tymi dwiema grupami ekspertów (praktykami i specjalistami) mogą być – jak zauważa Jack Dominian – niezwykle pouczające. Z drugiej strony mogą one wywoływać przerażenie naukowców „zdroworozsądkowym” rozumieniem autorytetu, które jest bronią używaną przez niespecjalistów. Praktycy z kolei mogą posądzać znawców przedmiotu o niekompetencję i błędne rozumienie zjawiska autorytetu²⁹. Jak zauważa L. Witkowski, nie jest łatwo zdefiniować pojęcie autorytetu. Autor nie podejmuje się sformułowania jego jednoznacznej definicji. Píše jedynie o „kruchości ontologicznej” autorytetu oraz o rozmyciu tej kategorii pojęciowej³⁰. Podobnie wyraża się Arkadiusz Jabłoński, powołujący się na rozważania Józefa M. Bocheńskiego i Hannah Arendt nad autorytetem. Według pierwszego autora, pojęcie autorytetu jest obecne

26 J. Goćkowski, *Autorytety świata uczonych*, Warszawa 1984, s. 34-36.

27 A. Mikolejko, *Poza autorytetem?*, s. 9, 12.

28 J. Goćkowski, *Autorytety świata uczonych*, s. 34-36.

29 J. Dominian, *Autorytet*, s. 5-6.

30 L. Witkowski, *Historie autorytetu wobec kultury i edukacji*, Kraków 2011, s. 45.

w różnych kontekstach kulturowych i opisywane przez różne dyscypliny naukowe. Dlatego nie jest łatwo wskazać wyczerpującą definicję autorytetu, trudno określić rodzaj, do którego on przynależy. Z kolei H. Arendt zauważa, że odkąd ludzie utracili autentyczne i wspólne doświadczenia, wokół autorytetu zaczęło narastać coraz więcej niejasności i kontrowersji³¹.

Rozumieniu pojęcia autorytetu towarzyszą dwie odmienne tendencje. Pierwsza z nich upatruje jego źródeł w dobrowolnym podporządkowaniu się jednostki wyróżnionej osobie lub instytucji. Podporządkowanie to ma charakter rozumny, uczuciowy i dopuszcza pewną dozę krytyki. Węgierski socjolog Ludwig Leopold w 1919 roku w pracy *Das Prestige* stwierdził, że tym właśnie różni się autorytet od prestiżu, że ten pierwszy jest następstwem racjonalnego i krytycznego ujęcia wartości³². O ile autorytet to racjonalny i tym samym krytyczny stosunek do wartości, o tyle prestiż zakłada wyłącznie irracjonalną postawę wobec wartości. Przejawia się to w podziwianiu przedmiotu prestiżu, uleganiu jego czarowi oraz bezmyślnym przeżywaniu emocji. Inny jest też dystans społeczny w przypadku prestiżu i autorytetu. W interesie podmiotu prestiżu leży utrzymanie dystansu społecznego w relacji do osoby obdarzającej prestiżem. W przypadku autorytetu dystans rodzi się naturalnie, niejako sam z siebie, wynika z uświadomienia sobie przez obie strony dzielącej je „odległości”, która jest następstwem racjonalnej i krytycznej oceny sytuacji³³.

Według drugiej tendencji autorytet jest produktem zbiorowości, która zmierza w ten sposób do utrzymania ładu społecznego. W tym układzie jest on narzędziem zniewolenia, presji i przymusu. Nie zawsze jest on uświadomiony, ale na pewno podważa wolność jednostki, którą ogranicza presja społeczna w postaci autorytetu.

Autorytet może być postrzegany szeroko jako zjawisko społeczne albo wąsko jako cecha jednostki³⁴, której posiadanie w stopniu ponadprzeciętnym predestynuje ją do bycia autorytetem w określonej dziedzinie (np. nauczyciel lub naukowiec posiadający autorytet w swoim środowisku społecznym ze względu na szczególne dokonania dydaktyczne i naukowe bądź jedne i drugie). Przyjęcie odpowiednio definiowanej perspektywy w procesie badania autorytetu jest niezmiernie istotne. Zaniedbanie tego faktu może prowadzić do poważnych konsekwencji. Anna Mikołajko stwierdza, że może to prowadzić do

31 A. Jabłoński, *Status teoretyczny i funkcja techniczna wiedzy o społeczeństwie. Wokół myśli Karla R. Poppera i Józefa M. Bocheńskiego*, Lublin 2002, s. 193.

32 Podobnie twierdzi Lech Witkowski (autor obszernego studium historycznego na temat autorytetu w kulturze i edukacji), pisząc, że autorytet „powinien być kwestią bardziej indywidualną, tworzoną oddolnie i samodzielnie poprzez mocno krytyczne podejście (tenże, *Historie autorytetu*, s. 707-736).

33 J. Sztumski, *Autorytet i prestiż uczoności*, w: *Autorytet w nauce*, red. P. Rybicki, J. Goćkowski, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1980, s. 30; J. Kosmala, *Autorytet nauczyciela*, s. 11-12.

34 I. Wagner, *Stalość czy zmienność autorytetów. Pedagogiczno-społeczne studium funkcjonowania i degradacji autorytetu w zmieniającym się społeczeństwie*, Kraków 2005, s. 40.

pozornego rozpoznania faktów – wyjaśnia się „niezrozumiałe” zjawisko przez „nieokreślone” pojęcie, w konsekwencji popadając w złudne przekonanie, że problem intelektualny został rozwiązany³⁵.

2. Etymologia i istota pojęcia autorytetu

Pojęcie autorytetu było znane już w starożytnym Rzymie. Etymologicznie wywodzi się od łacińskiego *auctoritas*, którego źródłem jest pojęcie *auctor*, oznaczające twórcę, doradcę, pomnożyciela. Samo *auctoritas* należy rozumieć jako powagę moralną, uznanie, poważanie w jakiejś dziedzinie życia³⁶. Uznanie czy poważanie może być wyrażone wobec człowieka, instytucji, doktryny, pisma, które cieszą się szczególną pozycją w jakiejś dziedzinie lub opinii ludzi. *Auctoritas* oznaczało również radę doświadczonych mężczyzn traktowaną jako rodzaj pośredniej władzy, mającej za zadanie wzmacnianie decyzji senatu rzymskiego oraz zwiększanie zaufania do ich słuszności³⁷. Warto zauważyć, że starożytni przeciwstawiali autorytet rozumowi. Ten pierwszy rodził się z akceptacji opartej na wierze, podczas gdy rozum argumentował z faktów. Ten kontrast pomiędzy rozumem i autorytetem znalazł swoje rozwinięcie m.in. w dziełach takich myślicieli jak Ciceron i Cotta³⁸. Podobnie Thomas Hobbes pisał w łacińskiej wersji *Lewiatana*: „*Auctoritas, non veritas facit legem*” – „to nie mądrość, ale autorytet tworzy prawo”³⁹.

Z biegiem czasu pojęcie autorytetu pod wpływem przemian społeczno-historycznych zmieniał się, jednak rdzenne starożytne znaczenie zachowało się pod postacią takich słów jak: wpływ, wzór, zaufanie, godność, poważanie dla określonych cech osobowych⁴⁰.

W słownikach angielskich i francuskich autorytet jest definiowany jako: władza, kontrola, dominacja, urząd, przymus oraz prawo⁴¹. Z kolei w słowniku niemieckim termin „*Autorität*” oznacza powagę umysłową lub moralną, szacunek, uznanie dla kogoś, kto

35 A. Mikolejko, *Poza autorytetem?*, s. 10.

36 I. Wagner, *Stalość czy zmienność autorytetów*, s. 35-36; W. Stróżewski, *Mała fenomenologia autorytetu*, „*Ethos*”, 10 (1997), nr 1 (37), s. 32; *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1991, s. 88.

37 I. Wagner, *Stalość czy zmienność autorytetów*, s. 36; I. Jazukiewicz, *Autorytet nauczyciela*, Kraków 1999, s. 13.

38 C. Ando, *The Ontology of Religious Institutions*, „*History of Religions*”, 50 (2010), no. 1, s. 65-66, 69.

39 W. Nippel, *The Roman Notion of Auctoritas*, in: *The Concept of Authority. A Multidisciplinary Approach: From Epistemology to the Social Sciences*, eds. P. Pasquino, P. Harris, Roma 2007, p. 13.

40 I. Wagner, *Stalość czy zmienność autorytetów*, s. 36; I. Jazukiewicz, *Autorytet nauczyciela*, Kraków 1999, s. 13.

41 J. Petry Mroczkowska, *Autorytet czy autonomia – perspektywa amerykańska*, „*Ethos*”, 10 (1997), nr 1 (37), s. 201.

odznacza się znakomitością w określonej dziedzinie wiedzy albo działalności⁴². Podobnie definiują *autorytet* słowniki polskie⁴³. Niemieckie i polskie eksplikacje autorytetu są najbliższe pierwotnemu znaczeniu pojęcia *auctoritas*.

W latach 50. XX wieku na gruncie polskiej literatury pedagogiczno-psychologicznej Henryk Rowid zdefiniował autorytet jako „pewną swoistą właściwość, tkwiącą immanentnie w osobie, względnie instytucji, dzięki której to właściwości podporządkowują się jej inne osoby, instytucje i grupy społeczne, w sposób mniej lub bardziej dobrowolny”⁴⁴. Definicja tego autora dzięki swej ogólności wydaje się nadal aktualna. Z powodzeniem mogą do niej nawiązywać inne, bardziej szczegółowe definicje autorytetu.

W naukach społecznych występuje wielość eksplikacji autorytetu. Pojęcie to ma charakter interdyscyplinarny. Znajduje się w obszarze zainteresowań różnych dyscyplin naukowych, jak: psychologia, pedagogika, socjologia, antropologia kulturowa, filozofia, etyka i prakseologia. Każda z nich przedmiotem swojego zainteresowania obejmuje inne aspekty autorytetu, co wiąże się z różnymi kontekstami, w których badany jest autorytet. Towarzyszą temu także inne ujęcia teoretyczne oraz paradygmaty⁴⁵. W pedagogice i socjologii autorytet jest definiowany jako wzór kompetencji i miarodajności⁴⁶, który pomaga wyjaśnić zachowanie jednostek i grup oraz umożliwić im efektywne działanie⁴⁷. Janusz Goćkowski stwierdza, że autorytety to podmioty miarodajności, których ludzie potrzebują. Stanowią one dla nich wzór odnoszący się do właściwego zachowania w określonej sytuacji. Według tego autora „autorytet jest żywym wzorem kompetencji w sprawach mających znaczenie dla starań o urządzenie się w środowisku społecznym czy zachowanie tożsamości”⁴⁸.

W autorytecie można wyróżnić pewne elementy stałe, które najczęściej są podnoszone przez różnych autorów. Należą do nich: wartości, specyficzny stosunek interpersonalny (nadrzędności i podrzędności) pomiędzy autorytetem a stroną go uznającą, szacunek i poważanie, zaufanie, dobrowolne podporządkowanie się autorytetowi oraz wpływ, jaki wywiera autorytet na swoich odbiorców⁴⁹. Wartości stanowią genetyczną podstawę

42 W. Stróżewski, *Mała fenomenologia autorytetu*, „Ethos”, 10 (1997), nr 1(37), s. 32; tenże, *W kręgu wartości*, Kraków 1992, s. 27.

43 *Słownik wyrazów obcych*, s. 88; I. Jazukiewicz, *Autorytet nauczyciela*, s. 14.

44 H. Rowid, *Podstawy i zasady wychowania*, Warszawa 1957, s. 257.

45 I. Wagner, *Stalość czy zmienność autorytetów*, s. 40; J. Kosmala, *Autorytet nauczyciela*, s. 7.

46 I. Wagner, *Stalość czy zmienność autorytetów*, s. 40.

47 Efektywne działanie ma duże znaczenie szczególnie w procesie wychowania rozpoczynającym się w rodzinie, a następnie przenoszonym na inne grupy społeczne. Tam ludzie poszukują wzorców i odniesień, na których można polegać. W życiu publicznym znajdują osoby świeckie i duchowne odznaczające się szczególnymi cechami, które inspirują swoją postawą i pomagają w dokonywanych wyborach. S. Bylina, *System bezpieczeństwa narodowego. Aksjonormatywne studium w kontekście teoretycznym i praktycznym*, Siedlce-Drohiczyń 2017, s. 323-324.

48 J. Goćkowski, *Autorytet*, s. 48.

49 J. Kosmala, *Autorytet nauczyciela*, s. 7-11.

i racjonalne podłoże autorytetu⁵⁰. Chodzi tu o te wartości, które są szczególnie cenione w społeczeństwie i reprezentowane przez podmiot autorytetu w stopniu ponadprzeciętnym⁵¹.

Autorytet to złożone zjawisko społeczne wynikające ze specyficznych stosunków interpersonalnych. Autorytet jest stroną reprezentującą pewne wartości (formy myślenia, zachowania, wartościowania, ustosunkowania), które druga strona uznaje i przyjmuje jako własne w drodze dobrowolnego podporządkowania się⁵². Uznanie i szacunek są cechami legitymizującymi istnienie autorytetu w świadomości odbiorcy. Słusznie zauważa Janusz Reykowski, że autorytet jest wytworem odbiorców, którzy aprobują wysoką wartość danej osoby⁵³. Podobnie pisze Jan Szczepański, iż autorytet jest wytworem odbiorców, którzy uznają wysoką wartość twórcy⁵⁴. Bez społecznego uznania stanie się autorytetem jest niemożliwe. Jeśli wartość autorytetu nie zostanie dostrzeżona i nie spotka się z odpowiednim rezonansem społecznym, nie zaistnieje jako zjawisko społeczne⁵⁵.

Konsekwencją uznania, szacunku i poważania wobec autorytetu jest zaufanie do niego. To dzięki zaufaniu osoby, grupy czy społeczności podporządkowują się woli autorytetu w sposób dobrowolny⁵⁶. Przyjęcie woli autorytetu jest tutaj niezwykle istotne, aby w ogóle można było stwierdzić, że mamy do czynienia ze zjawiskiem autorytetu. Cechę tę podkreśla H. Rowid, pisząc:

rzeczywisty autorytet polega na dobrowolnym uznaniu wartości danej osoby czy znaczenia danej instytucji. Autorytet oparty wyłącznie na przymusie fizycznym czy moralnym ma charakter problematyczny i przemijający, uznawany jest tylko pozornie. Z chwilą załamania się czynników autorytatywnych i ustania przymusu autorytet rozpada się i zanika⁵⁷.

Dobrowolne podporządkowanie się podmiotowi autorytetu jest istotnym momentem w całym procesie powstawania tego zjawiska społecznego. Warunkuje wówczas efektywny wpływ autorytetu na odbiorcę. Zygmunt Perz stwierdza, że dobrowolne przyjęcie autorytetu dokonuje się ze względu na pewną doskonałość, pozycję wyższości⁵⁸, która przez odbiorcę jest akceptowana i uznawana⁵⁹.

50 B. Marcińczyk, *Autorytet osobowy jako ważna wartość w kontaktach międzyludzkich*, w: *Problemy samoświadomości, samowiedzy i interakcje między nauczycielem a uczniami*, red. Z. Oleszkiewicz, Z. Zaborowski, Warszawa 1988, s. 131.

51 J. Kosmala, *Autorytet nauczyciela*, s. 8-9.

52 E. Badura, *Emocjonalne uwarunkowania autorytetu nauczyciela*, Warszawa 1981, s. 53-54.

53 J. Reykowski, *Z zagadnień psychologii motywacji*, Warszawa 1977, s. 17.

54 J. Sztumski, *Autorytet i prestiż uczonego*, s. 16.

55 W. Stróżewski, *Mala fenomenologia autorytetu*, s. 33.

56 J. Kosmala, *Autorytet nauczyciela*, s. 9-10.

57 H. Rowid, *Podstawy i zasady wychowania*, s. 255.

58 Z. Perz SJ, *Autorytet, jego uwarunkowania i nieodzowność*, „Ethos”, 10 (1997), nr 1 (37), s. 180.

59 M. Rewera, *Autorytety w świadomości młodzieży licealnej. Studium porównawcze na podstawie badań uczniów I Liceum Ogólnokształcącego «Collegium Gostomianum» w Sandomierzu i Liceum Ogólnokształcącego im. Stefana Żeromskiego w Chobrzeżanach*, Stalowa Wola 2008, s. 37-38.

3. Przemiany autorytetu we współczesnym świecie

W dzisiejszym świecie nakłada się na siebie wiele zmian: globalizacja, nowe technologie cyfrowe, indywidualizacja i liberalizacja życia społecznego, autonomizacja jednostki w rodzinie i społeczeństwie. Związek z tradycją zostaje zastąpiony przez koncentrację na teraźniejszości. Wspólnotowe formy życia są realizowane głównie w rodzinie i związkach przyjacielskich, a kolektywne działania nakierowane na realizację określonych zadań – w stowarzyszeniach lub zrzeszeniach.

W zmieniającym się społeczeństwie zmienia się również autorytet. Zmiany w stosunkach społecznych, rolach, znaczeniach i wartościach prowokują również przemiany w postrzeganiu i wyborze autorytetów. Tradycyjne podmioty miarodajności tracą na znaczeniu, a w ich miejsce pojawiają się nowe kreowane przez kulturę popularną wspieraną przez dynamiczny rozwój środków masowego przekazu.

Zjawisko autorytetu można analizować z wielu perspektyw. Najczęściej sięga się do teorii socjologicznej, której tezy znajdują potwierdzenie w danych empirycznych. Jednak – jak zauważa Mark Haugaard – autorytet można analizować również normatywnie, wykorzystując do tego teorię polityczną. W teorii socjologicznej pytaniem orientującym jest: czym jest autorytet jako zjawisko społeczne? Wiąże się ono z analizą społecznych źródeł legitymizacji władzy. Z kolei normatywna teoria polityczna szuka odpowiedzi na pytanie: jakie formy władzy są normatywnie usprawiedliwione? Zarówno socjologiczne, jak i normatywne gry językowe kierują uwagę badacza na pytanie legalności autorytetu, jednakże legalność ta jest inna w każdej z nich. W socjologicznej grze językowej odnosi się ona do działań i przekonań aktorów społecznych, podczas gdy w teorii politycznej legitymizację odnosi się do normatywnego układu odniesienia powiązanego z teorią polityczną⁶⁰.

W procesie przemiany autorytetu badacze mogą doszukiwać się wielu elementów, które ukazują nową jakość tego zjawiska. Autor chce zwrócić uwagę na kilka tendencji w dynamice podmiotów miarodajności. Pierwszą z nich określa pojęciem fragmentaryzacji autorytetu, drugą – autorytetem podzielonym (podwójnym), trzecią – zmianą autorytetu specjalistów z dziedziny nauk medycznych i autorytetu formalnego państwa w czasie pandemii COVID-19, zaś czwartą opisuje jako mechanizm wyłaniania autorytetów w kulturze masowej. Wskazane tendencje w procesie przemiany autorytetów zachodzą zarówno w przestrzeni publicznej, jak i prywatnej, w której jednostka dokonuje swoistych wyborów – konstruuje własny świat autorytetów, stanowiących dla niej punkty odniesienia pomocne w rozstrzygnięciu wielu kwestii życiowych.

W wyjaśnianiu tej przemiany autorytetu pomocna będzie koncepcja Zygmunta Baumana. W definiowaniu terminu „autorytet” kładzie on nacisk na dwa elementy:

60 M. Haugaard, *What is Authority?*, „Journal of Classical Sociology”, 18 (2017), issue 2, s. 104-105.

oddziaływanie i wartości. Autor rozumie autorytet jako możliwość wpływania na wybór wartości przez innych. Z jednej strony posłuszeństwo wobec autorytetu uzasadniają rozmaite czynniki, jak: mądrość, prawdomówność, doświadczenie, powaga moralna. Istotne jest jednak to, że afirmujące autorytet osoby ufają w słuszność otrzymywanych pouczeń. Z drugiej strony podmiot obdarzony autorytetem musi uzasadnić, dlaczego właśnie jego racjom, określonej hierarchii wartości warto dać pierwszeństwo przed innymi⁶¹.

Zaufanie wobec autorytetu jest istotnym jego komponentem⁶². Wiara uprawomocnia autorytet, bez niej nie jest on prawomocny, nie opiera się na dobrowolnym przyjęciu wartości, których nośnikiem jest autorytet. Baumanowskie ujęcie autorytetu ma niewiele wspólnego z władzą, presją czy przymusem, które podkreślali w swych koncepcjach klasy socjologii (Max Weber czy Talcott Parsons). Bez zaufania autorytet staje się formą autorytarną. Zaufanie jest jednak kruchą strukturą aksjologiczną, narażoną na rozbitcie pod wpływem różnych okoliczności środowiskowych i zmian w świadomości jednostki.

Autorytet legitymizuje się więc w oddziaływaniu podmiotu autorytetu, w wyniku którego następuje przekazanie określonej aksjologii. Odbywa się na zasadzie dobrowolności i jest związane z zaufaniem. Skupienie uwagi na oddziaływaniu, interakcji świadczy o interakcyjnym brzmieniu tej koncepcji. Jest ona również dynamiczna i relatywistyczna, gdyż uznanie autorytetu nie jest stałe, jest kwestią wyboru, podlega sprawdzeniu i krytyce. Autorytet uprawomocniają różne czynniki, niekoniecznie tylko cechy intelektualno-moralne, które są najczęściej wskazywane w literaturze dotyczącej wartości i autorytetów. Podmiot miarodajności może być nośnikiem różnych cech, również tych, które w opinii odbiorców nie są autorytetotwórcze. Ich obecność nie wyklucza jednak afirmacji osoby lub instytucji, które darzy się szacunkiem i traktuje jako wzór. Autorytetem można być w wąskiej specjalności albo dziedzinie życia⁶³.

Takie selektywne podejście do podmiotów miarodajności można zdefiniować za pomocą pojęcia fragmentaryzacji autorytetu. Sprowadza się ono do afirmacji wybranych elementów odnoszących się do osoby bądź instytucji. Mogą nimi być pewne wartości, idee, wzory kompetencji, które są istotne dla odbiorcy, pomocne w dokonywanych wyborach, np. uznanie autorytetu lekarza specjalizującego się w onkologii albo profesora

61 Z. Bauman, *Socjologia*, Poznań 1990, s. 125-126.

62 Tamże, s. 125.

63 Autorytety określonych profesji ze względu na posiadaną wiedzę i doświadczenie mogą wyrokować w sprawach, o których laicy nie wiele lub nic nie wiedzą. Przez ten fakt skłonni są do podporządkowania się werdyktom specjalistów (np. w dziedzinie medycyny, nauk ścisłych, a niekiedy także humanistycznych i społecznych). Rozstrzygnięcia w sprawach „trudnych”, do zrozumienia których brakuje laikom fachowej wiedzy, są przyjmowane na zasadzie wiary i zaufania do kompetencji fachowca. Dzieje się tak „dopóty, dopóki wiara w kolektywną mądrość profesji jest powszechna, a także dopóki umiejętnie dba się o to, aby poszczególni przedstawiciele profesji byli zawsze kompetentnymi i wiarygodnymi jej rzecznikami” (Z. Bauman, *Socjologia*, s. 129).

prawa. W tym przypadku postawa moralna specjalisty nie odgrywa pierwszoplanowej roli, a niekiedy nie ma ona żadnego znaczenia. Liczy się specjalistyczna opinia w konkretnej sprawie z obszaru zdrowia lub prawa. Kryzys autorytetów społecznych – jak zauważa A. Jabłoński – nie wyklucza normalnego funkcjonowania autorytetów w różnych dziedzinach życia, w których istnieje możliwość ich zweryfikowania⁶⁴.

Nawiązując do fragmentaryzacji autorytetu, można stwierdzić, że wybrane wartości, normy, wzory zachowań, wzbudzające szacunek u odbiorców, są przez nich przyjmowane od podmiotów miarodajności, gdyż umożliwiają realizację istotnych celów życiowych: moralnych, intelektualnych, społecznych, politycznych, religijnych i innych⁶⁵. W tym ujęciu jednostki lub grupy nie przyjmują wszystkich wartości, a tylko wybrane (dokonują ich selekcji, kierując się pragmatyzmem podczas wyboru), które mają dla nich znaczenie. Można bowiem być autorytetem ze względu na posiadane cechy czy kompetencje. Odbiorca wybiera pewne elementy, a inne odrzuca, przyjmuje zaś te, które są spójne z jego systemem wartości, wizją świata, potrzebami i oczekiwaniami istotnymi dla niego w określonym momencie jego biografii. Takie postrzeganie autorytetu jest naznaczone indywidualizmem i pragmatyzmem. Autorytet jest konstruowany, składa się z różnych fragmentów, które można do woli przestawiać i wymieniać. W wąskich dziedzinach życia z dobieraniem autorytetów jest podobnie jak z wyborem produktów w hipermarkecie. Decydujemy się na te, które są potrzebne w określonym momencie, odpowiadają wartościom, które są dla nas ważne i do których dążymy.

Kolejne zjawisko przemiany autorytetu można zdefiniować pojęciem autorytetu podzielonego. W pewnym sensie nawiązuje ono do fragmentaryzacji, ale posiada jednak swoją specyfikę. Inspiracją do jego wyróżnienia jest opisany przez Z. Bauman proces upadku autorytetu prawodawców i nadejścia epoki tłumaczy. Współczesny świat nie stwarza komfortowych warunków dla intelektualistów pełniących rolę prawodawców⁶⁶. Zostali oni usunięci z obszaru, który od wieków wydawał się niekwestionowaną, monopolistyczną areną ich autorytetu: z obszaru kultury w ogólności, a „kultury wysokiej” w szczególności. Tradycyjna rola, do pełnienia której zostali powołani i do której aspirowali – rola prawodawców, stopniowo jest zastępowana przez inną. Można ją wyrazić za pomocą metafory „tłumaczy”⁶⁷. Wydaje się, że nie ma już odwrotu od tej sytuacji i powrotu do przeszłości. Trudno jest – pisze Z. Bauman – „zawrócić od tego samonapędzającego się, samosterownego, różnicującego się samoistnie, autonomicznego

64 A. Jabłoński, *Status teoretyczny i funkcja techniczna wiedzy o społeczeństwie*, s. 232.

65 M. Rewera, *Autorytety w świadomości młodzieży licealnej*, s. 37-38.

66 Z. Bauman, *Prawodawcy i tłumacze*, tłum. A. Ceynowa, J. Giebułtowski, red. nauk. przekł. M. Kempny, Warszawa 1998, s. 158-159.

67 Tamże, s. 161, 163.

i samowystarczalnemu mechanizmowi tworzenia eksperckiej wiedzy ku ekspertyzie opartej na wiedzy uogólnionej, jaką zakłada tradycyjna rola prawodawcy”⁶⁸.

Przejsięcie intelektualistów od roli prawodawców do roli tłumaczy wskazuje na przemianę autorytetu z holistycznego, w którym istotna jest kompetencja prawodawcza dotycząca całościowego oglądu świata, do autorytetu ekspertów podejmujących się trudu interpretacji wybranego fragmentu rzeczywistości. Role prawodawcy i tłumacza mogą się jednak spotkać ze sobą w osobie jednego intelektualisty. Gdy dochodzi do tego „połączenia”, autorytet staje się podwójny albo podzielony – podmiot autorytetu pełni rolę prawodawcy i interpretatora. Pomiędzy wspólnotami (tradycjami, formami życia) intelektualista występuje w roli tłumacza, zaś wewnątrz społeczności, do której przynależy – w roli prawodawcy zajmującym się rozsądzeniem i arbitrażem⁶⁹. Autorytet tłumacza można zdefiniować jako kompetencyjny, cząstkowy, specjalistyczny. Odnosi się on do określonego wycinka rzeczywistości. Nie wyrokuje on o prawdach ogólnych wykraczających poza obszar jego kompetencji. Pod wpływem oddziaływania środków masowego przekazu autorytet tłumacza może jednak ulec irradacji⁷⁰, w wyniku której rozszerza się zakres oddziaływania autorytetu specjalistycznego. Zaczyna wówczas wyrokować w sprawach wykraczających poza obszar jego specjalizacji, np. znany i powszechnie szanowany profesor prawa albo aktor zachęcają do głosowania na określoną opcję polityczną.

Współcześnie, w czasach, które wielu socjologów, filozofów, etyków i innych specjalistów z zakresu nauk społecznych i humanistycznych określa mianem czasów nieufności, przyjmuje się postawę krytycznego myślenia o autorytecie. Coraz mniej wstydzimy się powiedzieć, że ktoś nie ma racji. Jeśli krytycyzm pomaga się w ten sposób uwolnić od wpływu autorytetów pozornych i niewiarygodnych – jak zauważa Jan F. Jacko – to ma on dobroczynne działanie⁷¹. Taki racjonalny krytycyzm nie prowadzi do zjawiska kryzysu autorytetów, wręcz przeciwnie – pozwala na odkrycie wiarygodnych autorytetów, które są przydatne i cenne. Przeciwnieństwem tej postawy jest dogmatyczny krytycyzm, zakładający *ex definitione* odrzucenie wszystkich autorytetów, również tych, które mogą być wiarygodne. Dogmatyczny krytycyzm, zaliczony przez J.M. Bocheńskiego do setek zabobonów filozoficznych, jest wrogiem racjonalnego myślenia i wolności. Prowadzi bowiem do złudnego przeświadczenia, że możliwe jest życie bez żadnych autorytetów.

68 Tamże, s. 160.

69 Tamże, s. 188-189.

70 Autorytet potwierdzony pod pewnym względem w jednej dziedzinie może rozszerzyć się na inne dziedziny (J. Kosmala, *Autorytet nauczyciela*, s. 21). Dotyczy to wielu sfer życia. Ten typ rozszerzonego oddziaływania jest widoczny szczególnie w rodzinie. Rodzice stanowią dla dzieci podmioty miarodajności pod wieloma względami (M. Rewera, *Autorytety w świadomości młodzieży licealnej*, s. 135-136).

71 J.F. Jacko, *Typy i funkcje autorytetu w czasach nieufności*, w: *Komunikacja marketingowa w czasach nieufności*, red. G.P. Maj, Radom 2007, s. 30-31.

Jest to mrzonka, bowiem człowiek odrzucający uświadomione autorytety przejmując nieuświadomione, wśród których znajdują się i te niewiarygodne. Przejęcie szkodliwego nieuświadomionego autorytetu nie prowadzi do wolnych wyborów i nie pomaga w rozwoju osobowym i społecznym.

W czasie pandemii COVID-19 można było zaobserwować nadwątlenie zaufania do przedstawicieli nauk medycznych i ich osiągnięć naukowych wyrażające się w krytycznych postawach do szczepień przeciw SARS-CoV-2. Wybuch pandemii wywołał infodemię – pojawienie się nadmiaru informacji, które utrudniały wielu, nawet specjalistom, oddzielenie „pszenicy od plew” (prawdziwych od fałszywych informacji)⁷². Niektórzy poszukiwali w Internecie informacji na temat szkodliwości szczepionek, ufając bardziej źródłom spoza mainstreamu, aniżeli oficjalnie podanym informacjom wspartym głosem specjalistów (autorytetów) w dziedzinie medycyny. Sytuacja ta może stanowić z jednej strony przykład na starcie pomiędzy racjonalnym a dogmatycznym krytycyzmem, którego efektem jest przyjęcie opinii i sądów pochodzących od nie w pełni uświadomionych autorytetów. Z drugiej strony głosy krytyczne wobec szczepień pochodziły również od części środowiska naukowego. Cały ten spór, kontrowersje wobec szczepień w okresie pandemii osłabiły pozycje autorytetów medycznych. Wiarygodność specjalistycznej wiedzy, która była szeroko dyskutowana (nawet w kręgach laików), została zachwiana i nadwątlona.

Stosunek polskiego społeczeństwa do pandemii i wprowadzonych restrykcji pokazuje jego specyfikę. Rodzina i środowisko lokalne odegrały priorytetową rolę w kształtowaniu postaw wobec obiektywnej wiedzy na temat wirusa SARS-CoV-2, konsekwencji indywidualnych i społecznych COVID-19 oraz zasad sanitarnych. Znaczna część społeczeństwa kwestionowała i odrzucała stanowisko specjalistów, lekarzy, a oparcia dla własnych poglądów poszukiwała w emocjach i sprawdzonych dotąd sposobach radzenia sobie

72 R. Mocini, *The Voice of Authority Vis-À-Vis the COVID-19 Pandemic*, „European Scientific Journal”, 16 (2020), no. 38, s. 27. Krytyczne i nieufne postawy można było także zaobserwować wobec samego faktu wybuchu pandemii na początku 2020 roku. Rozpowszechniane, głównie przez media społecznościowe, informacje na temat wirusa SARS-CoV-2 spowodowały społeczno-kulturowe zwiększenie ryzyka choroby. Pojawiło się wiele teorii spiskowych, którymi próbowano wyjaśnić pandemię poprzez odniesienie jej do wymiaru politycznego. Krążyło przekonanie, że istnieją posiadacze władzy z tajnymi ustaleniami. Takie przesłanki doprowadziły do szerzenia dezinformacji, osłabienia zaufania instytucjonalnego oraz poparcia dla zasad i przepisów oferowanych przez oficjalne agencje. Teorie spiskowe podążały za wyraźnym paranoicznym stylem myślenia politycznego, pełno było w nich przesady, podejrzeń i spiskowych fantazji. Kryzysy sytuacyjne, strach i niepewność zwiększyły konspiracyjne myślenie. Niektórzy twierdzili, że COVID-19 jest mistyfikacją lub że wirus został sztucznie stworzony jako broń biologiczna do użycia w walce z zarazkami. Kiedy rozpowszechniano stosowanie masek na twarz, pojawiła się teoria, że powodują one grzybicze lub bakteryjne zapalenie płuc bądź zatrucie dwutlenkiem węgla oraz niedotlenienie. S. Venkatesan, *How Do Pandemic Impact Society?*, „International Journal of Recent Scientific Research Research”, 122021, issue 09 (A), s. 42972.

z trudnościami. Przejawiało się to m.in. w dystansie do szczepień przeciw koronawirusowi⁷³.

O ile „wiara” w autorytet specjalistów reprezentujących nauki medyczne osłabiła się, o tyle autorytet formalny państwa, jako władzy publicznej troszczącej się z założenia o dobro wspólne, wzmacnił się w okresie pandemii COVID-19. Wyrazem tego było narzucenie przez państwo reżimu sanitarnego. Niczym niezwykłym w różnych ustrojach państwowych, zarówno demokratycznych, jak i autorytarnych, w tamtym czasie było narzucanie kwarantanny i innych ograniczeń oraz egzekwowanie ich przestrzegania⁷⁴ (o zakazu poruszania się w najostrejszym stadium pandemii, poprzez noszenie maseczek, aż do obowiązkowych szczepień w niektórych krajach).

W odniesieniu do sytuacji w Polsce zaufanie społeczeństwa do rządu w sprawie wprowadzanych rozwiązań w walce z pandemią nie było duże. Polacy byli krytyczni wobec regulacji wprowadzonych przez rząd (dwukrotnie częściej niż wobec innych instytucji). Reżim sanitarny i sankcje prawne postrzegali jako przejaw ograniczenia swobód i wolności obywatelskich. Obostrzenia narzucone przez państwo były przychylniej oceniane przez osoby o poglądach prawicowych, przez seniorów oraz mieszkańców małych miast i wsi. Paradoksalnie te właśnie osoby najczęściej nie chciały poddać się szczepieniu przeciw wirusowi SARS-CoV-2. Pandemia pokazała utrzymującą się cechę społeczeństwa polskiego, jaką jest wysoki stopień nieufności wobec struktur państwowych. Unaoczniała, jak ważne jest oddziaływanie rodziny na postawy wobec kryzysu zdrowotnego i sytuacji zagrożenia⁷⁵.

4. Mechanizm wyłaniania autorytetów w kulturze masowej

Kolejne warte uwagi zjawisko to mechanizm wyłaniania autorytetów w kulturze masowej. Współcześnie podmioty, które stają się autorytetami, zawdzięczają swój awans wsparciu ze strony środków masowego przekazu (przede wszystkim telewizji i Internetu). Sam tytuł, urząd czy stanowisko może oczywiście zapewnić komuś respekt w stosunkach społecznych, jednakże rozpowszechnianie się autorytetu, wejście w ponadlokalny

73 J. Daszykowska-Tobiasz, *Spółeczeństwo w dobie pandemii COVID-19 – ujęcie interdyscyplinarne*, Rzeszów 2022, s. 234-245.

74 M. Parker, H. MacGregor, G. Akello, *COVID-19, Public Authority and Enforcement*, „Medical Anthropology”, 39 (2020), issue 8, s. 666.

75 J. Daszykowska-Tobiasz, *Spółeczeństwo w dobie pandemii*.

dyskurs jest możliwe tylko dzięki mediom. To one sprawiają, że dany podmiot pretendujący do rangi autorytetu ma szansę wybić się ponad lokalność⁷⁶.

Ta szersza orbita, do której z pomocą massmediów dostaje się podmiot, to teren kultury masowej, którą Antonina Kłoskowska odnosi do zjawisk współczesnego przekazywania identycznych i zestandaryzowanych treści (intelektualnych, estetycznych i ludyczno-rekreacyjnych). Transmisja treści masowych jest możliwa właśnie dzięki massmediom. Z ich pomocą treści kultury ulegają standaryzacji⁷⁷. Według Dwighta MacDonalda kultura masowa jest demokratyczna, tzn. absolutnie odmawia dokonania rozróżnień pomiędzy czymkolwiek i kimkolwiek⁷⁸. Oznacza to degradację „kultury wysokiej” i postawienie jej na równi ze wszystkimi wyborami kulturowymi⁷⁹. Kultura tego typu jest „letnia i sflaczała”, jest kulturą średniactwa, szlamem⁸⁰. Ogranicza się do spraw dających się łatwo zrozumieć, a odrzuca to, co wymaga wytężonej pracy i specjalnego przygotowania⁸¹. Bernard Rosenberg sugestywnie pisze, że kultura masowa jest przeciwieństwem procesu stopniowego, kumulatywnego i uporządkowanego kształcenia oraz nabywania kultury, a więc jest ona implikacją łatwości, co czyni ją właśnie niezmiernie pociągającą i atrakcyjną dla szerokich rzesz ludzi⁸².

W czasach dominacji kultury masowej bycie wzorem osobowym coraz mniej zależy od bycia prawdziwym autorytetem⁸³. Postacie publiczne często zapominają o powinnościach strażnika i świadka, tworząc pozór bycia żeglarzem. Tymczasem, czym innym jest autorytet prawdziwy, a czym innym postrzegany jako prawdziwy. Największą rolę w uprawomocnianiu autorytetu ogrywiają media. Według Macieja Iłowieckiego politycy i media troszczą się o to, aby postacie kreowane przez grupy interesu były postrzegane jako autorytety. W konsekwencji obok autorytetów prawdziwych egzystują autorytety pozornie cieszące się szacunkiem⁸⁴.

76 M. Rewera, *Modus autorytetu w kulturze masowej*, w: *Spółczesność konsumpcyjna: uwarunkowania społeczne i kulturowe*, red. D. Markowski, P. Setlak, Tarnobrzeg 2008, s. 54.

77 A. Kłoskowska, *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, Warszawa 1964, s. 94-96.

78 D. MacDonald, *A Theory of Mass Culture*, in: *Mass Culture. The Popular Arts in America*, eds. B. Rosenberg, D. Manning White, Glencoe 1957, s. 62.

79 Z. Bauman, *Prawodawcy i tłumacze*, s. 208.

80 D. MacDonald, *A Theory of Mass Culture*, s. 63.

81 Z. Bauman, *Prawodawcy i tłumacze*, s. 210.

82 B. Rosenberg, *Mass Culture in America*, in: *Mass Culture. The Popular Arts in America*, eds. B. Rosenberg, D. Manning White, Glencoe 1957, s. 5.

83 Według Macieja Iłowieckiego [tenże, *Strażnicy, żeglarze i błazny. Autorytety i media*, „Ethos”, 10 (1997), nr 1 (37), s. 66] prawdziwy autorytet pełni potrójną rolę: strażnika (obrońcy stałych zasad, wartości, tradycji oraz prawego stylu życia), żeglarza (poszukiwacz nowego, przecierający nowe szlaki, otwierający nowe horyzonty) oraz świadka (świadczącego przeciw złu, niepozwalającego zapomnieć, niegodzącego się na zacieranie śladów i niesprawiedliwość).

84 Tamże, s. 66, 68.

Udział środków masowego komunikowania w „produkowaniu” autorytetów jest ogromny, bowiem istota telerzeczywistości polega na tym, że dla odbiorców komunikatów medialnych prawdziwe i ważne staje się to, co wiarygodnie przedstawia dla nich telewizja lub też inne medium (Internet). Im częściej w dyskursie medialnym eksploatowany jest jakiś temat, tym częściej odbiorcy uznają go za ważny. To samo dotyczy osób występujących na ekranie telewizyjnym i wyrażających określoną opinię. Im częściej wizerunek jakiejś osoby jest przywoływany, a głoszone przez nią treści nagłaśniane, tym łatwiej postrzegana jest jako autorytet⁸⁵. Siła oddziaływania medialnego polega na tym, że media mogą „awansować” dany podmiot do rangi autorytetu, ale mogą go również zdegradować, pozbawiając społecznej uwagi i uznania⁸⁶. Potężna machina – pisze Bartosz Kicior – jaką bez wątpienia są kultura popularna i globalne narzędzie mediów masowych, „na naszych oczach zmieniają obraz autorytetów”⁸⁷.

Podobnie jest z autorytetem wartości, instytucji i tradycji. Wszystko można dziś ośmieszyć, podważyć, zniszczyć bądź wylansować. Współczesne media z racji swojej powszechności oraz egalitaryzmu mają moc kreowania autorytetów. Częste pojawienie się w przestrzeni medialnej zwiększa popularność, która mylnie bywa utożsamiana z „byciem autorytetem”. W ten sposób kultura popularna dostarcza nam celebrytów, idoli, w istocie mających niewiele wspólnego z faktycznym autorytetem⁸⁸. Sama popularność to za mało, aby uzyskać miano autorytetu.

Poprzez dobór i akcentowanie wybranych tematów oraz sposobów zachowania się dziennikarzy i osób w telewizji wytwarza się w odbiorcach przekazu telewizyjnego przekonanie, iż realizowane na ekranie normy kulturowe, moralne są domeną kreowaną przez osoby telewizyjne⁸⁹. To wzmacnia proces identyfikacji i w konsekwencji naśladownictwa. Jeśli np. widzimy agresywnie zachowujących się polityków w programie telewizyjnym, to z czasem zaczynamy to zachowanie odbierać jako normalne⁹⁰. Dziennikarze awansują na pozycję „miarodajnego” gremium decydującego o tym, kto powinien być autorytetem, a kto nie. W ten sposób w telerzeczywistości kreowany jest funkcjonalny zespół

85 Jak zauważa A. Jabłoński, analizując przejawy kryzysu autorytetów społecznych: „każdy bowiem, czyje wypowiedzi lub dyrektywy funkcjonują w masowym obiegu, wydaje się równie uzasadnionym autorytetem. O fakcie przyjęcia jednego z nich decydują racje irracjonalne, siła oddziaływania masowego lub solidarność z większością [...] Modelowym przykładem skonstruowanego na tej podstawie fałszywego autorytetu społecznego jest spiker telewizyjny” (A. Jabłoński, *Status teoretyczny i funkcja techniczna wiedzy o społeczeństwie*, s. 209).

86 M. Iłowiecki, *Strażnicy, żeglarze i błazny*, s. 71.

87 B. Kicior, *Autorytet w kulturze popularnej: sposób funkcjonowania, mechanizmy i przemiany*, „Colloquium – Pedagogika – Nauki o Polityce i Administracji”, 2019, nr 4, s. 72.

88 M. Barabas, *Autorytety w życiu współczesnej młodzieży*, „Edukacja – Technika – Informatyka”, 10 (2019), nr 3 (29), s. 18.

89 M. Iłowiecki, *Strażnicy, żeglarze i błazny*, s. 71-72.

90 Tamże, s. 72.

„autorytetów dyżurnych”⁹¹. Maciej Iłowiecki twierdzi, że antidotum na tę sytuację są wysoki poziom etyczny i profesjonalny dziennikarzy i uniezależnienie mediów od władzy oraz różnych grup interesu. Cel ten jest trudny do osiągnięcia, ale możliwy do realizacji⁹².

Rola mediów w kreowaniu autorytetów to tylko jedna strona medalu. Drugą stanowią sami odbiorcy przekazów medialnych. Istotny jest tutaj sposób reagowania na treści zaczerpnięte głównie z telewizji i Internetu. Odbiorcy zazwyczaj oceniają osobę występującą np. w jakimś programie telewizyjnym w kategoriach cech osobowych, np. polityk jest miły, okropny, obłudny, godny zaufania, mądry albo beznadziejny. Najmniej zaś potrafią powiedzieć o poglądach czy racjach tej osoby⁹³, a więc o warstwie merytorycznej stanowiącej sedno programu telewizyjnego. Odbiorca ocenia przede wszystkim formę prezentacji. Ważna jest dla niego przede wszystkim oprawa medialna, interpretacja sytuacji dokonana przez dziennikarza prowadzącego program telewizyjny, do którego zaprasza swoich gości.

Mechanizm wyłaniania autorytetów w kulturze popularnej nie zaistniałby bez wsparcia ze strony środków masowego przekazu, głównie nowych mediów (Internetu). Ułatwiają one „produkowanie” autorytetów w różnych dziedzinach życia (autorytetów politycznych, medycznych, naukowych, artystycznych, opiniotwórczych, idoli, celebrytów i bohaterów kultury popularnej⁹⁴), na które jest zapotrzebowanie. Mają również istotny wpływ na kreowanie potrzeb społecznych.

Media ułatwiają również upowszechnienie się nowego typu władzy – lidera, który jest związany z pewną formą autorytetu. Współczesny autorytet władzy częściej wywodzi się ze środowiska zwykłych ludzi. Może się nim stać każdy, kto przejawia pewne cechy w stopniu ponadprzeciętnym, kto zdolny jest pokierować dążeniami środowiska, z którego się wywodzi. Jedną z metod zdobycia władzy jest budowanie autorytetu w rodzimym środowisku⁹⁵. Lider bardziej umocowany jest we współczesności niż autorytet sensu largo, za którym stoi tradycja. Podstawą wyłonienia się takiego autorytetu jest jego charyzma. Takie rozumienie zbliżone do weberowskiego typu władzy charyzmatycznej tym jednak różni się od niej, że lider częściej wywodzi się z ludu i stanowi autorytet w „swoim środowisku”. Media (szczególnie społecznościowe) mogą wynieść jego popularność na orbitę kultury popularnej, nadać mu większy zasięg. Nie zawsze jednak się tak dzieje. Mimo to aspirowanie do bycia liderem wydaje się być znakiem dzisiejszych czasów. We

91 Tamże.

92 Tamże.

93 Tamże.

94 Poważnym problemem społecznym, jaki możemy dziś zaobserwować, jest przemiana autorytetów. Polega ona na implozji starych modeli wzorotwórczych i eksplozji nowych pod postacią bohaterów kultury popularnej (B. Kicior, *Autorytet w kulturze popularnej*, s. 72).

95 P.D. Piórkowski, *Autorytety, idole, pozory, eksperci i celebryci*, Stare Miasto 2016, s. 59-60.

wszystkich środkach masowego przekazu, w dyskursie potocznym często używa się tego terminu na określenie osób z charyzmą, które mają wpływ na system wartości, myślenie, zachowanie innych oraz ich wybory w różnych sferach życia.

Zakończenie

Pojęcie kryzysu autorytetów jest powiązane z kryzysem aksjologicznym przebiegającym w obrębie systemów wartości. Autorytet jest kategorią aksjologiczną, nośnikiem określonych wartości, które w danym kontekście społeczno-kulturowym są szanowane i znaczące. Kwestionowanie pewnych wartości oznacza również podważanie prawomocności autorytetów. W życiu społecznym nie ma jednak miejsca na próżnię. Autorytety, które utraciły swoją funkcję wzorotwórczą, są zastępowane przez inne⁹⁶, będące produktem kultury masowej i popularnej (idole, celebryci, piosenkarze, dziennikarze, specjaliści występujący w mediach i wypowiadający się na przeróżne tematy). Trudno wyobrazić sobie sytuację, że w danym społeczeństwie nie istnieją żadne autorytety. Ludzie muszą skądś czerpać wzory i wskazówki dotyczące sposobu myślenia, rozumienia świata i postępowania w określonych sytuacjach. Poszukują podmiotów miarodajności i znajdują je.

Potrzeba posiadania autorytetu wydaje się niezachwiana, podobnie jak systemu wartości, bez którego osoba, grupa czy społeczność nie mogłyby funkcjonować. W miejsce tradycyjnych autorytetów, tracących swoje zdolności normotwórcze i wzorotwórcze, pojawiają się nowe i przejmują ich funkcje. W kulturze popularnej pluralizm wzorów osobowych występuje na niespotykaną dotychczas skalę, a rola mediów w ich prezentowaniu i dystrybucji jest olbrzymia.

Przedstawione przemiany autorytetu w kilku wymiarach wskazują raczej na przemianę niż na zjawisko kryzysu⁹⁷. Mówienie o kryzysie ma sens z etycznego punktu widzenia odwołującego się do określonej aksjologii⁹⁸. Przeżył się pewien typ autorytetu tradycyjnego opierającego się na władzy czy dominacji. Autorytet współcześnie jest raczej luźno powiązany z pozycją społeczną czy urzędem. Jest wzorem kompetencji i doskonałości w określonej dziedzinie. Pozycja społeczna, władza czy urząd jako czynniki

96 Z przemianą autorytetów jest podobnie jak z przemianą wartości i norm społecznych (J. Mariański, *Aforyzmy, myśli, sentencje*, s. 64, 70). Z chwilą utraty swych funkcji na ich miejsce pojawiają się nowe autorytety, które przejmują funkcje autorytetów dotychczas uznawanych, zabezpieczając w ten sposób ład społeczny.

97 Jak zauważa J. Mariański, „Nieustanna zmiana jest cechą charakterystyczną społeczeństw pluralistycznych. Nie ma nic stałego jak nieustanna zmiana” (tenże, *Aforyzmy, myśli, sentencje*, s. 74).

98 Każda zmiana w dziedzinie wartości i norm wymaga pewnej oceny etycznej, ale w tym wymiarze ostatnie słowo nie należy bezpośrednio do socjologów (tamże, s. 78).

legitymizujące mechanizm wylaniania się autorytetu nie odgrywają współcześnie już tak dużej roli, jak to miało miejsce w przeszłości. Nie oznacza to jednak, że taki typ autorytetu zupełnie zniknął z pola widzenia. W dobie kultury masowej poszukuje się wzorów osobowych w przestrzeni medialnej, w kulturze popularnej (ludycznej), która podpowiada i ułatwia wybór. Współczesny człowiek indywidualnie konstruuje sobie swój własny świat podmiotów miarodajności. Wydaje się, że przemiany autorytetów zmierzają w tym właśnie kierunku⁹⁹. Nie świadczą one o odwróceniu hierarchii wartości, lecz o pewnych zmianach ewolucyjnych w tkance aksjologicznej¹⁰⁰. Społeczeństwa i jednostki potrzebują podmiotów miarodajności. Szkopuł jednak w tym, że najczęściej znajdują je (za wyjątkiem rodziny) w świecie wirtualnym kreowanym przez nowe media.

Bibliografia

- Ando C., *The Ontology of Religious Institutions*, „History of Religions”, 50 (2010), no. 1, s. 54-79.
- Badura E., *Emocjonalne uwarunkowania autorytetu nauczyciela*, Warszawa 1981.
- Barabas M., *Autorytety w życiu współczesnej młodzieży*, „Edukacja – Technika – Informatyka”, 10 (2019), nr 3 (29), s. 15-20.
- Bauman Z., *Prawodawcy i tłumacze*, tłum. A. Ceynowa, J. Giebułtowski, red. nauk. przekł. M. Kempny, Warszawa 1998.
- Bauman Z., *Socjologia*, Poznań 1990.
- Berger P.L., *Zaproszenie do socjologii*, tłum. i oprac. J. Stawiński, Warszawa 2000.
- Bylina S., *System bezpieczeństwa narodowego. Aksjonormatywne studium w kontekście teoretycznym i praktycznym*, Siedlce-Drohiczyń 2017.
- Daszykowska J., *Transmisja młodości w dorosłość w kontekście zmieniającego się społeczeństwa*, „Społeczeństwo i Rodzina”, 2017, nr 51 (2), s. 81-99.
- Daszykowska-Tobiasz J., *Społeczeństwo w dobie pandemii COVID-19 – ujęcie interdyscyplinarne*, Rzeszów 2022.
- Dominian J., *Autorytet. Chrześcijańska interpretacja psychologicznej ewolucji pojęcia autorytetu-władzy*, tłum. i oprac. E. Różalska, Warszawa 1988.
- Dyczewski L., *Kultura polska w procesie przemian*, Lublin 1995.
- Goćkowski J., *Autorytet*, w: *Encyklopedia socjologii*, t. 1, red. A. Kojder i in., Warszawa 1998, s. 48-50.
- Goćkowski J., *Autorytety świata uczonych*, Warszawa 1984.
- Golinowska S. i in., *Od ubóstwa do wykluczenia społecznego. Badania. Koncepcja. Wyniki. Propozycje. Polska, Europa i świat*, Warszawa 2008.
- Haugaard M., *What is Authority?*, „Journal of Classical Sociology”, 18 (2017), issue 2, s. 104-132.

99 Cechą charakterystyczną społeczeństw ponowoczesnych jest odchodzenie od wartości absolutnych (uniwersalnych) do wartości społecznie konstruowanych. Są one historycznie zmienne i podlegają różnym modyfikacjom. Jednostka samodzielnie konstruuje swoją tożsamość oraz system wartości (Tamże, s. 65, 74).

100 Tamże, s. 70.

- Ilowiecki M., *Strażnicy, żeglarze i błazny. Autorytety i media*, „Ethos”, 10 (1997), nr 1 (37), s. 64-73.
- Jabłoński A., *Status teoretyczny i funkcja techniczna wiedzy o społeczeństwie. Wokół myśli Karla R. Poppera i Józefa M. Bocheńskiego*, Lublin 2002.
- Jacko J.F., *Typy i funkcje autorytetu w czasach nieufności*, w: *Komunikacja marketingowa w czasach nieufności*, red. G.P. Maj, Radom 2007, s. 19-31.
- Jazukiewicz I., *Autorytet nauczyciela*, Kraków 1999.
- Kicior B., *Autorytet w kulturze popularnej: sposób funkcjonowania, mechanizmy i przemiany*, „Colloquium – Pedagogika – Nauki o Polityce i Administracji”, 2019, nr 4, s. 59-74.
- Kłosowska A., *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, Warszawa 1964.
- Kosmala J., *Autorytet nauczyciela w teorii i badaniach socjologicznych*, Częstochowa 1999.
- MacDonald D., *A Theory of Mass Culture*, in: *Mass Culture. The Popular Arts in America*, eds. B. Rosenberg, D. Manning White, Glencoe 1957, s. 59-73.
- Marcińczyk B., *Autorytet osobowy jako ważna wartość w kontaktach międzyludzkich*, w: *Problemy samoświadomości, samowiedzy i interakcje między nauczycielem a uczniami*, red. Z. Oleszkiewicz, Z. Zaborowski, Warszawa 1988, s. 128-136.
- Marcińczyk B., *Autorytet osobowy. Geneza i funkcje regulacyjne*, Katowice 1991.
- Mariański J., *Aforyzmy, myśli, sentencje i refleksje socjologiczne: religia – Kościół – moralność – wartości – godność ludzka – sens życia*, Lublin 2020.
- Mariański J., *Religia i Kościół między tradycją i ponowoczesnością. Studium socjologiczne*, Kraków 1996.
- Mikołajko A., *Poza autorytetem? Społeczeństwo polskie w sytuacji anomii*, Warszawa 1991.
- Mizińska J., *Autorytet: przywódca czy przewodnik?*, „Ethos”, 10 (1997), nr 1 (37), s. 210-218.
- Mocini R., *The Voice of Authority Vis-À-Vis the COVID-19 Pandemic*, „European Scientific Journal”, 16 (2020), no. 38, s. 27-45.
- Petry Mroczkowska J., *Autorytet czy autonomia – perspektywa amerykańska*, „Ethos”, 10 (1997), nr 1 (37), s. 201-209.
- Nippel W., *The Roman Notion of Auctoritas*, in: *The Concept of Authority. A Multidisciplinary Approach: from Epistemology to the Social Sciences*, eds. P. Pasquino, P. Harris, Roma 2007, s. 13-34.
- Parker M., MacGregor H., Akello G., *COVID-19, Public Authority and Enforcement*, „Medical Anthropology”, 39 (2020), issue 8, s. 666-670.
- Perz Z. SJ, *Autorytet, jego uwarunkowania i nieodzowność*, „Ethos”, 10 (1997), nr 1 (37), s. 180-183.
- Piórkowski P.D., *Autorytety, idole, pozory, eksperci i celebryci*, Stare Miasto 2016.
- Rewera M., *Autorytety w świadomości młodzieży licealnej. Studium porównawcze na podstawie badań uczniów I Liceum Ogólnokształcącego «Collegium Gostomianum» w Sandomierzu i Liceum Ogólnokształcącego im. Stefana Żeromskiego w Chobrze*, Stalowa Wola 2008.
- Rewera M., *Modus autorytetu w kulturze masowej*, w: *Społeczeństwo konsumpcyjne: uwarunkowania społeczne i kulturowe*, red. D. Markowski, P. Setlak, Tarnobrzeg 2008, s. 49-67.
- Reykowski J., *Z zagadnień psychologii motywacji*, Warszawa 1977.
- Rosenberg B., *Mass Culture in America*, in: *Mass Culture. The Popular Arts in America*, eds. B. Rosenberg, D. Manning White, Glencoe 1957, s. 3-12.
- Rowid H., *Podstawy i zasady wychowania*, Warszawa 1957.
- Słownik wyrazów obcych*, red. B. Pakosz i in., Warszawa 1991.
- Stróżewski W., *Mała fenomenologia autorytetu*, „Ethos”, 10 (1997), nr 1 (37), s. 32-35.
- Stróżewski W., *W kręgu wartości*, Kraków 1992.

- Szczepański J., *Autorytet w nauce*, w: *Autorytet w nauce*, red. P. Rybicki, J. Goćkowski, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1980, s. 13-18.
- Szewczyk W., *Postmodernizm a New Age we wspólnej przestrzeni*, „Społeczeństwo Otwarte”, 1996, nr 6, s. 27-31.
- Sztompka P., *Socjologia zmian społecznych*, tłum. J. Konieczny, Kraków 2005.
- Sztumski J., *Autorytet i prestiż uczonego*, w: *Autorytet w nauce*, red. P. Rybicki, J. Goćkowski, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1980, s. 27-38.
- Tchorzewski A.M. de, *Autorytet i jego struktura aksjologiczna*, „Studia Paedagogica Ignatiana”, 20 (2017), nr 5, s. 187-212.
- Venkatesan S., *How Do Pandemic Impact Society?*, „International Journal of Recent Scientific Research Research”, 12 (2021), issue, 9 (A), s. 42971-42975.
- Wagner I., *Stalość czy zmienność autorytetów. Pedagogiczno-społeczne studium funkcjonowania i degradacji autorytetu w zmieniającym się społeczeństwie*, Kraków 2005.
- Witkowski L., *Historie autorytetu wobec kultury i edukacji*, Kraków 2011.